

BORY LÁSZLÓ:

Impresszionista látás- és ábrázolásmód Krúdy Szindbád-novelláiban

Az 1911-es esztendő — az első Szindbád-történetek megjelenésének éve — új korszak nyitányát jelenti Krúdy prózájában; az író illúziószegény, földhözragadt valóság ábrázolása helyett egy álomszerű, sejtelmes hangulatiságú mesevilágba kalandozik el, megteremtve új lírai hősét, a Krúdy oeuvre-ben még számtalanszor felbukkanó Szindbádot. Az örök vándor, a múlt emlékképeinek tengerén ismeretlen álomszigetek felé evező hajós figurája szimbolikus értelmet nyer, a soha el nem érhető harmónia és teljesség (személyiség-kiteljesítés) keresésének jelképévé lesz. E szimbólumban ölt testet a magyar századvég és századforduló mozdulatlanságából kitörni akaró, a lélek belső rezdüléseinek értelmét és a felszín alatt húzódó rejtett valóság kuszának tűnő, ám mégis összefüggő jelenségeit nyugtalanul kereső — kutató örök emberi vágyakozás, s a majdnem száz novellát felölelő Szindbád-ciklus így duzzad sajátos hangvételő, lírai ihletésű, hömpölygő elbeszélésfolyammá, novellák lazán összeszórt konglomerátumává.

Szemléletmódja, stílusa és ábrázolástechnikája, sőt egész egyénisége eleve eljegyzik Krúdyt a novellaírással; már első Szindbád-történeteivel új lírai novellatípust teremtett meg a magyar irodalomban — többszólamú, szubjektív idő- és térfelbontó ábrázolással szerkesztett, sejtelmes hangulati motívumokkal átítatott ritmikus költői prózát, amelyet az atmoszférikus töltés szuggesztív ereje és az impresszionista hangulathatás ötvöz szerves egységbe. Az író látásmódjának és lelki alkatának legjobban megfelelő, szétfolyó ciklikus szerkesztéstechnika egybemossa az emlékek láncára fölfűzött novellák különböző idősíkjaikat és színtereit; hatalmas, áradó emlékfolyammá szintetizálja a kisebb szerkezeti egységeket alkotó emlék- és gondolatfutamokat, „átlíriálja” az asszociációk szabad csapongását. A történeten eluralkodik a pillanatnyi hangulat varázsa, totalizálódik az impresszionista élmény: hangulatok, árnyalatok, tétova mozdulatok és finom lelki rezdülések lírai ötvözeteként áll előttünk valamennyi Szindbád-novella. Krúdy egész személyisége rendkívül imperesszióérzékeny, azonnal reagál a futó benyomásokra: a külvilág képeit a hangulat szűrőjén transzformálva fogadja be; asszociációgazdagsága és képalkotó fantáziája kimeríthetetlenül bőséges, emlékképei hangulathullámokká alakulva ritmikus lüktetést és álomszerűséget kölcsönöznek prózájának. A magyar irodalom e magányos óriása, az árnyalatok és hangulatok mestere megteremt a „tárgyak költészetét”: a tárgyi valóság az áradó lírizmus következtében az elfutó érzések többszörös átszínezésében jelentkezik. Az emlékezés hosszú folyamatában összeolvadnak arcok és alakok, s csak a színek, illatok és hangulatok rezdülései révén kelnek új életre. Az egyetlen objektív változó, az idő önmagába fordul, szubjektív tartománya (a lélekbeli időtartam) magába szívja az emlékek láncolatát. Idősíkok játszanak egymásba, álom és valóság keveredik, impresz-

szionista színek villannak fel: szubjektívizálódik az idő- és térérzet, sajátosan meseszerű varázs lengi be a Szindbád-novellákat.

Krúdy Szindbád-történeteinek impresszionista látásmódjára elsősorban a szubjektum lelki mélységeit idéző, de nem transzcendentálsan misztikus álomszerűség, az intuícióra és a pillanatnyi benyomásra épülő, idő- és térfelbontó visszaemlékező technika, továbbá a szertelenül villodzó képalkotó fantázia (a hullámkörszerűen egymásba fonódó és tovább értelmezett asszociációs emlékképek és gondolatfutatok kompozicionális váltogatása) a jellemző. A krúdys képalkotás sajátosságaként az emlékezés lassan gomolygó, asszociatív emléklépcsők útján egybefonódó képei viszik előre a novellát. Az emlékfutatok és hangulathullámok és élménytartalom fölerősödésének, illetve elhalásának függvényében tűnnek elő; időértékük meghatározhatatlan (ezt a hömpölygő körmondatok, valamint az azokat követő egyszerű bővített mondatok tudatos alkalmazásával éri el az író). Krúdy képalkotó fantáziája tobzódik a képekben: egy gondolaton keresztül többet is asszociál, a későbbiekben pedig egyenként értelmezi, kibontja ezeket az emléklépcsőket, majd hullámszerűen újabb asszociációkat fűz hozzájuk, s így módon az eredeti gondolat a tovaburjázó emlékhullámok zuhatagában szinte nem is követhető. Az elmondottak illusztrálásaként álljon itt egy idézet a „Szindbád őszi útja” című novellából, ahol jól megfigyelhető az asszociációs láncfolyamat három emléklépcsőjének (a madártoll, a szarka és falu) kibontása:

„Hajdanában, amikor még csak 103 esztendő volt, ráért éjjel-nappal a nőkre gondolni, újakra, ismeretlenekre, futólagosan megismert nőkre, akik úgy suhantak tova, mint az amerikai nagy folyam habjai a moziképeken; vagy másképpen: mint egy *madártoll*, amelyet az ember a negyedik emelet ablakából lát tovaúszni az utca felett, miközben azt találgatja, hogyan került a nagyváros atmoszférájába szarkatoll, holott a *szarka* csak falu szeret lakni, a sövényre felülni és benézegetni az udvarokba, ahol szép, megtermett és ringó-ringatózó parasztlányok, menyecskék felkiáltanak: „vendég jön!”. Mert a *szarka* a sövényen azt jelenti. A villamoskoszik javában csilingeltek az utcán, Szindbád, amint figyelve kísérte a szarkatoll szállódását a hotel ablakából (ahol öregségében meghúzódott), titokban és csendesen már *falun* volt, kora őszi nap volt, darazsak döngtek a vadszőlő pirosuló levelei között, és a pincéből üres hordókat gurítottak fölfelé...”²¹

Krúdy impresszionista látásmódjával szorosan összefügg a brázolás módja is. Stílusában föllelhetjük az impresszionista próza valamennyi meghatározó stílusjegyét: az asszociációgazdagságon és a képalkotó fantázián alapuló zenéséget (a ritmikus mondatdallamok, az emlékfutatok hullámszerűségét követő többszörösen összetett mondatok hömpölygését), az impresszionista jelzők színskáláját, a nominális stílus állóképességét (táj- és portréfestés, nagy impresszionista tablók), a

különböző érzéki területek, a hang-, illat- és színeffektusok néha meghökkentő korrespondenciáját, az idő „dallamosítását” elősegítendő az azonos mondatrészek halmozását, a mesés elemekre, a sejtelmesre épülő vagy a lélek kísérteties tájait idéző *belső monológokat*, továbbá a költői képek primér szerepét, a metaforagazdagságot.

A Krúdy-stílus legszembevetőbb jegye a zeneiség, amelynek titka a mondatdallamban, az emlékfutamok hullámmozásában, a gyakorta használt verslábak (főleg jambikus sorok) és az azonos mondatrészek ismétlésében rejlik. Ritmikus, néhol már a szabadvers határát súroló költői prózájának hosszú körmondatain sajátos dallam vonul végig, s a mondathangsúly egybecsengése az emlékfutamok egységesítő erejével párosul. A többszörösen összetett mellérendelt mondatokon belül néha hosszú és rövid tagmondatok váltogatásával éri el Krúdy a változatoságot, a kontraszthatás ritmizáló erejét, máskor pedig hatalmas, akár tíz tagmondatból álló körmondatot követ egy egyszerű bővített mondat. Tovább fokozza a szomorú, halk zeneiséget a gondolatsorok hullámvonalszerű, egyenletesen lüktető kibontása és az időtlenség-érzetet sugalló körmondatok hangulati csattanóval történő lezárása. Az előbbi idézet első körmondatában is maradéktalanul föllelhetjük a zeneiség most tárgyalt elemeit: a tizenegy tagmondatot tartalmazó, andalító hömpölygésű, többszörösen összetett körmondaton szabályos asszociációs láncok, emlékfutamok hullámmozzanak végig; a nők képe, a habok módjára suhanó madártoll látomása, a szarka és a falu, a menyecskeké képének gondolatsorai. Krúdy mindhárom kezdő asszociációt (a madártoll, a szarka és a falu) kibontja, és új emlékképeket fűz hozzájuk. A tagmondatokon belül hol rövidebbek és hosszabbak váltogatják egymást (1 — 3, 6 — 7., 10 — 11.), hol pedig egyenletes arányú tagmondatok következnek egymásra (8 — 9 — 10.); a szinte külön „novellává” duzzadó mondatóriást egyszerű bővített mondat követi: „Mert a szarka a sövényen azt jelenti.” — A gondolatfutamot indító intonáló mondatkezdés („Hajdanában...”) időhatározója gyakorta megtalálható Krúdynál, időtlenséget sugall, a mondatvég hangulati csattanója („... vendég jön!”) pedig mozgalmassága és rövidsége folytán ellentétben áll az előző tagmondat halmozott jelzőivel és alanyaival. Föllelhető az idézetben a többi ritmikái elem is, melyek a mondatdallamot és a zeneiséget közvetítik, mégpedig a halmozott azonos mondatrészek („újakra, ismeretlenekre, ... nőkre” stb.) vagy a már említett jelzők, alanyok és a kötőszók ismétlése (a 'mint' kötőszó és a számos vonatkozó mellékmondat: a 2., a 3., a 6. és a 10.), a ritmus lüktetését pedig az alábbi „fogódzóknál” figyelhetjük meg: „Hajdanában .... úgy suhantak tova ... mint egy madártoll ... azt találgatja ... holott a szarka ...” A részek egyenletes elosztása, a ritmikus tagolás és a szóhalmozás előidézte mondatdallam és prózaritmus tökéletes példája az emlékfutamok zenei hatására épülő következő néhány sor, amely az összetett mondatok ritmusa, a belső rím és a jambikus verslábak alkalmazása révén már a szabadvershez közelít:

„... Szindbád egy őszi éjszakán, / midőn a hold
veresen álldogál / a nyárfa csúcsán, / *mint* egy
boros ábrázatú vén éji csavargó, / a kerteken át
mindenféle megfoghatatlan árnyak szaladoznak,
/ *mintha* az éjszakának külön állat- és növényvilága volna, / az elhagyott szobákban kilépnak
kereteikből az olajfestéses arcképek, / *miután*
nappal hiába könyökölnek a rámára, / a régi
házakban megmozdulnak a szalonszótalkán Kisfaludy regéi, / a levelek önmaguktól nyílnak föl

egy régi költeménynél, / emberemlékezet óta álló
 órák mutatója sétálni kezd, / az üres emeleten
 hangosan, fájdalmasan nyikorog egy ajtó, /
mintha valaki nem merné átlépni a küszöböt
 — / az őszi éjjelen a csodahajós az országúton
 hajtott szekéren, / amelynek kerekei lehullott
 nyárfalevelekből voltak.” / ²

Ugyanígy Szindbád monológjának ritmikus asszociációkezdeteit akár vessorokra is lehetne tördelni:

1. „... a szerelem az egyetlen valami, amiért
 érdemes volt menni-menni, sírni-sírni, élni-
 élni...”
2. „Csak a szerelem marad meg...
 zengő, keserves, örökké nyugtalan emlékek...
 órák illata, amelyek emlékezetesek...”
3. „Az emléket sohasem nyelik el a hullámok,
 a szél el nem ragadhatja...”³

Krúdy bámulatos érzékkel és adottsággal variálja a rendelkezésére álló nyelvi anyag jelentésbeli és hangulatbeli árnyalatait, jelzőivel az elröppenő emlék megragadására, a pillanatnyi benyomások, hangulatok és árnyalatok érzékletes visszaadására törekszik. Műveinek impresszionista színskálája az érzékszerveink útján befogadható világ szenzuális síkon történő megragadását segíti elő: az impresszionista jelzők elsősorban hangulatot jelenítenek meg, s a szín- és hangulathatások érzelmi értéke a hangulatélmény primérré válásában, totalizálásában nyilvánul meg.

A Szindbád-novellák lapjain igen sok a halmozott jelző, amelyek általában minőségjelzői értékűek, de nem ritka az értelmező jelzők halmozása sem. Mivel a halmozott jelző a dolgok lényegi, kvintesszenciális tartalmának megragadását szolgálja, az író számtalan esetben használ összetettszó-értékű jelzőt vagy több szóból álló jelzős szerkezetet: „A városban tavasz volt ez idő tájt, mintha tudatlan, gyermekszívű ifjú nők részére hozná Szindbád orgonavirág szagú mondanivalóit...”⁶ vagy pedig: „... *szalonna fehérségű derekú* nyárfák, *aranyvirágos* sombokrok, a tavasz *friss* zöldsegeire emlékeztető nyárfák és *betyárkalapokhoz illő sötét* orgonavirágok után ritkult az erdő.”⁵

Hasonló struktúrájú jelzős szerkezeteket szép számmal találhatunk Krúdy Szindbád-novelláiban: „nedves réten gomolygó köd; érett szőlő illatok; dércsípett, aszúszőlő édes hölgy; aranyharmattal kéklő hegyláncok; koratavasz esti ábrándozás” stb. Az összetett jelzők sorában nem ritka két, merőben ellentétes képzet merész kontaminációja; az ilyen jellegű képzettársítások többnyire metafora- vagy hasonlatértékűek: „A jégmadár-fejű, régi fényképalbumból előlépett Szindbád elérkezé-nyúlve nézegette a szobában fel-alá mozgolódó ócska szoknyát...”⁶, vagy: „A csárdavirágok a kis vasrácsos ablakok mögött hasztalan hallgatták a talyiga ismerős nyikorgását, a dudás a hamurakásból hiába meresztette ki télina p p i r o s s á g ú szemét...”⁷. További analóg példák még a jelzős szerkezeten belüli merész jelző értékű képzettársításra: (Szindbád) *kacsafark-hajzatú* fia; *libalábú* szolgáló; csalékony, *egérfogó-szemek*; *szalonna fehérségű derekú* nyárfák” stb. Míg a felsorolt jelzők a külön-

féle érzéki területek néha meghökkentő társítása, a korrespondencia-teremtés alapján lesznek az impresszionista stílus hordozóivá, addig az alábbi tulajdonságjelzők szuggesztív hangulatfestő erejük révén tűnnek ki: „*jáspis színű* vitorlák; *vanília* függöny; *bogárhátú* házikó; részeg darazsak” stb. A következő jelzős szerkezet nyelvi remeklés, hangulati töltésű neologizmus: „*A füledt selyemszoknyából* falusi unalom és vágy áradozott...”⁸, de folytathatjuk még a kitűnő hangulatfestő jelzők felsorolását („*fa-levélsorsú* asszonyság; határszéli fogadók *nehézálmú* kis szobái; *lángoló* por; a *barna* híd *ódon* ívei stb.); Szindbád örömeiben csaknem visszaköszönt annak az almafejú, veresbor-képeű vén toronynak, amely a kandúr-hátú háztetőkön át figyelte az utcabeli eseményeket.”⁹ Ezekkel a szín- és hangulathatást magukba olvasztó jelzőkkel el is értünk a Krúdy impresszionista prózájára olyan nagy mértékben jellemző színskálához. Az alábbi jelzős szerkezeteket vizsgálva szinte a teljes impresszionista színskálát végigzongorázhatjuk: arany, kék, piros, ezüst, lila, zöld, fehér és fekete, rózsaszín, szürke és barna — a hangulati töltésű színeffektusok buja palettája tárul elénk...

.. arannyal, késsel, pirossal festett, drágálatosan szolid tekintetű Mária-kép (egyúttal kitűnő példája a szóhalmozásnak is); a lélek ezüst-tükrét elhomályosító férfisző; ezüstbetűk a koszorú fekete szalagjain. császár-nésárga almafák és lángpiros körtefák; aranyszínű, lila tintába mártott hollótoll; zöld posztó; a távol kékségében világvárosok aranyos tornyai, piros háztetői” stb.

Valamennyi szín közül a piros a legkedveltebb Krúdy prózájában: domináns szerepe azzal magyarázható, hogy az ősz, az elmúlás és a hervadás kedvelt jelképelemei az írónak. De a piros szín (és árnyalatai) nemcsak a hervadásba hajló, érett gazdagságú, gyümölcsökkel terhes kert, az őszi szüretnek jelképrendszeréhez kapcsolódik, nem is csupán a lassú elmúlást asszociálja: a Szindbád-novellák lapjain a vörös valamiféle szimbolikusan sejtelmes, szinte tudatalatti értelmezést is hordoz magában:

„... egy gömbölyű, középkorias vasrostély mögül piros lámpafény szűrődött a hóésésbe, és a hópelyhek véresen (határozói érték!) hullottak itt a magasból.”¹⁰

Néhány kiragadott példa a szüret, az ősz hangulatát és szín pompáját idéző képekre is: „a vadszőlő pirosuló levelei; az udvaron ecetfák piroslottak; pirosfejű kakas, piros bor; az elhagyott kert, pirosuló sövényével” stb. A piros szín egyeduralma a következő képsorban totalizálódik: „Piros bort tesznek piros abroszra, és piros ablakon néz be az ebédlőbe a piros napsugár.”¹¹

A különböző érzéki területek hasonlóságon és tartalmi érintkezésen alapuló képzetársításából létrejövő, az impresszionista költészetben és prózában fontos stílusos szereppel bíró színesztézia is gyakori jelenség Krúdy stílusában: „Ó, ha még egyszer megszólalna a cimbalom, öreg, sörház-szagú dal az ámbituson!”¹² To-

vábbi érdekes szinesztéziák: rózsaszínű szag; szőkésbarna álmok; csendes olaj-szem; fanyarkás csokoládéillat; érett gyümölcs szagú asszonyok” stb.

Az impresszionista festményeket idéző táj- és portréfestés, a nagy krúdys tablók is sokszor felbukkannak a Szindbád-történetekben: a vonat ablakából szemlélődve csak egy-egy röpké pillanatot kap el a valóság képeiből a leányszöktető Szindbád, s ezek a montázs-szerű pillanatképek a téli alkonyat, a sejtelmes félhomály hangulatában a színek és a mozgás tökéletes vizuális illúzióját keltik. A szín- és folthatások, a megvillanó mozdulatok álomszerű, egybemosódó képeinek sorozata vonul el szemünk előtt, a szabadon áradó asszociációk szétfeszítik a tér és idő kereteit: a nagy, fehér hómezőkön rókák, nyulak és kőbor ebek nyomai látszanak, a pályaoőrök havas bundájukban néznek a tovarobogó vonat után, s még a hó sem úgy hull, mint máskor — a kis állomás intérieur-je élesen beivódik Szindbád érzékeibe:

„A rohanó vonat mentén, szinte vízszintes irányban, szakad az apró hó, némelyik a mozdony füstjétől bekormozódott, mint fekete darázs suhant tova a fehér lepkécskék között... Egy tanyaház pirosló ablakával úgy fut a tájon keresztül, mint egy bábszínházbeli kép; egy kis állomáson, ahol egy percre megállottak, az emeleti ablakban két leány ült, varrtak, a harmadik fehér alsóruhában állott a szoba közepén, a függőlámpa alatt és éppen egy lila szoknyát próbált felvenni. Fehér karja és válla egy darabig elkísérte Szindbádot a hóesésben, aztán csak a vasúti töltés mellett álldogáló nyírfák havas gallyai integetnek feléje, mint annak az ismeretlen lánynak vékony karjai”¹³

Máskor egy arckép vagy szobaintérieur *állóképszerűsége* ragad meg bennünket: a deresedő Szindbád emlékeiben örökké ott él a régi, aranyozott ráámájú kép, herceg Lubomirski portréja: „A torzonborz, boglyasan felfelé kunkorodó bajusz, a tömört, rozdsaszínű szakáll, piros arcbán a két hosszúkás, világoskék szemgolyó — úgy, ahogyan egykor diákkorában látta őt.”¹⁴

A következő szobabelső a gondosan komponált csendélet árnyalt foltszerűsége révén marad felejthetetlen: a tárgyak életre kelnek, varázsos hangulatok hordozóivá válnak, színek villanak, illatok hullámzanak, sejtelmesen susstorog a tűz; megáll az idő, s a hangulati kép megteremtésével Krúdynam sikerült megragadnia a múltó pillanatot árnyalatait és rezdüléseit:

„... a kályha hófehér, mint a délelőtti gondolat, és benne pirosan sustorgott az akác, még őszi illatokat hozván magával, amolyan fanyarkás csokoládészagot, amilyen szaga a még ki nem száradott fának szokott lenni. A falon a különböző arcképek ragyogtak aranyrámaikban... A névjegy-tartó ezüstdaru oly választékosággal emelkedett fölfelé a szalonsztal közepén, mintha csupa prépost — plébánosok hagyogatták volna benne látogató-jegyeiket. Még a székek is tisztábbak voltak, mint estefelé...”¹⁵

Az ablakban könyöklő, unatkozó kisvárosi szépasszony rajza olyan, mintha egy Manet-képből lépett volna elő; a portré színezése Manet érzékletes foltszerűségét, a színek fénytelítettségét, a valódi révén megvalósított színgazdagságot és hangulat-szugesztivitást idézi föl, s ebben a részben is kitűnően megfigyelhető a sajtószzerűen krúdys asszociációhullámok lassú mozgása.

„A fehér *harisnyájának* igen kellemes illata volt, hótiszta a *szoknyafodra*, és a *félcipőjén* a csokor, mint jókedvű növendéklány hajában a szalag. A *pongyolája* keleti virágokkal volt tele-szőve, hogy a régen hallgató zenélő órából a fal-ról bizonyára Mozart török indulója hangzana, ha az óra egyszer megindulna, és nyakán a *haj-fürtök* a májust példázzák, midőn üde, havas hegyoldalban jószagú füvek nőnek. A *fülcimpá-ja* oly átlátszó volt, mint a márvány, amelyből Vénuszt faragták, a *keble* a kispapok álmaiból való. Gyöngéd kis árnyék a *felső ajkán*, mint az ifjúság, midőn a fiúk egymással birkóznak a ré-teken, és a *homlokán* elhagyott nők mélasága.”¹⁶

A tablálkötés és az állóképszerűség szerves egységben állnak a Krúdy rajzolta jellemek statikus-ságai-val; a mozdulatlanságot legfeljebb az örök körforgás, az örök visszatérés mechanikus ismétlődése töri meg, csak a régi érzések születhetnek újra a fiatalok szerelmében (Szindbád fia és Orsolya); a determinizmus béklyójából nem törhet ki a magyar valóság: „Mintha századokról századokra semmi sem változnék a magyar vidéki életben. Az emberek kicserélődnek, de ugyanolyanok ülnek helyükbe. Mintha csak egy furcsa tréfa volna a születés, a halál, a menyegző. Az ősök ülnek most is az asztalnál. Asszonyban, gyerekekben ismétlődnek...”¹⁷

A pillanat megragadását és állóképbe tömörítését szolgálják a már említett nominális stílus, a névszóhalmaz, az azonos mondatrészek ismétlése, valamint a felsorolás, a leírás, melyek az impresszionista próza jellegzetes stílusjegyei közé tartoznak.

„Ismertem (t. i. a színésznőkét) parfómjüket, rizsporukat és bolondos kis szívüket; kendőzött arcukat és rejtély nélküli lelküket; ideges, táncos lábukat és halálos hiúságukat; természetes nőiességüket és rafinált fogásaikat; púderjük, szívük, arcfestékjük, sikerük, udvarlójuk, féltett ifjúságuk, mint a pillanat szeszélye, az életük...”¹⁸

A fenti részlet hullámzó monotóniája nem ritka stiláris jelenség Krúdynál, akinek gyakori stílusfogása az azonos mondatrészek ismétlése (itt: halmazott tárgyak és halmazott alanyok), a névszóhalmaz és a felsorolás. Az idézet 30 szavából — nem számítva a kötőszókat és névelőket — mindössze egy igét találunk, 25 (!) a névszók száma, s a 3 melléknévi igenév, valamint a „nélküli” névutó — melléknév is inkább névszói tulajdonságokat hordoz mondatbeli szerepe alapján.

Lássunk még két példát a felsorolásra, a halmazott mondatrészek következetes, stiláris elemként való használatára: „Kivel terveztél énelőttem gyönyörűséges jö-

vendőt, csendes életet, kis házat a folyóparton, falusi magányt, nagyvárosi telet, jó könyvek olvasgatását, szép nagy ebeket, háttérzajt, és öreg barátot?...”

„A tekintete... — őszi, hosszú esőzéseket, a híves ámbituson nagykendőbe burkoltan töltött alkonyatokat, céltalanul csörgő, lehullott faleveleket juttatott a hajós eszébe...”¹⁹

Krúdy Szindbád-történetei tobzódnak a költői képekben és szóképekben (metafora, megszemélyesítés, allegória, metonímia, szinesztézia), valamint a szóképekhez csatlakozó stílári eszközökben (hasonlat, körülírás stb.). Az író kép gazdagsága és képalkotó fantáziája jól megfigyelhető a következő mondatban: „Mire a kolostor két fehér tornya hűvös ujjmutatásként kibukkant a nyári erdők sötét lombjai közül: a por a búcsúsok lába nyomán lángolni látszott.”²⁰ [metaforák, megszemélyesítések, szinesztézia. (hűvös ujjmutatás) körülírás + alliteráció]

Gyakoriak Krúdynál az ilyen metaforák is: „aranyharmat — hazudozás; a lélek ezüst tükrét elhomályosító férfiszó; majális szeme volt; szőlő illatú menyecskek” stb. — jellemzőjük, hogy hangulati jelleggel bírnak, teljesek és általában melléknéviak.

Alliterációi lágyan zsongó, andalító hangulatot sugallnak: „... a szomorúfüzek alatt egy barna, bánatos bársonyruhás diák lépkedett...; darazsak döngtek; a szarka madár tarka tolla nem szálladozott többé...” stb.

Megszemélyesítései majdnem mindig költői — művészi értékűek; állandósult, köznyelvi megszemélyesítéssel szinte nem is találkozunk a Szindbád-novellák oldalain: „De a sárga függöny nem mozdult meg az asszonyság lakásának üvegajtóján, akár mint visongott a csengettyű kiskutyája”²¹ (Az idézett mondatban külön stílusreklám a „csengettyű kiskutyája” metafora.)

Költői kérdései jól érzékeltetik nyelvének stilizált, finomkodó, biedermeyeres árnyalatát:

„Miért, hogy nem vagyok fiatal? Miért, hogy nem hullanak többé könnyeim álmatlan éjjelen egy hűtlen férfiért?”²²

Különösen gazdag Krúdy stílusa a hasonlatokban, amelyek gyakran éppen merész asszociációik következtében érik el a kívánt hatást. A távoli képzetek összekapcsolása mindig az egyéni asszociáció hangulati szuggesztivitására épül. s Krúdy hasonlataiban nem is annyira maguk a dolgok hasonlítanak, hanem azok hangulata; az író a hangulatokon keresztül férközik a tárgyi valósághoz, hasonlatait szervesen beépíti impresszionista költői prózájába: „Az öngyilkos asszony halkan megszólalt a sírból, mint az eső a falevelek között...”²³

A hasonló—hasonlított viszonyban leggyakrabban az ősz természeti képei szerepelnek, de igen kedveli a holdat is, az élőlények közül pedig a vadlúd, a farkas és a tücsök képei bukkannak fel leggyakrabban a hasonló szerepben. „Szindbád... úgy repült ki az ablakon, mint a vén vadlúd, amikor piros lábú társát a magasból megpillantja.”²⁴

A hasonlított és a hasonló gyakran heterogén területek képanyagából kerül egymással asszociatív kapcsolatba, az asszociációs hullámok mindig távolabb visznek az eredeti képzettől, a hasonlatok gyakran fűrtszerűen követik egymást:

„Hajának üde illata olyan volt, mint a fehérneműk között őzött sarjúé... Mintha álmatlan, ábrándozással töltött éjszakák csöndes emlékei gyanánt maradtak volna a szem körül a halovány gyűrődések, és az ajk körül hervadó bársonyon Szindbád csókjainak nyoma látszik, mint szerelmes aratóleány testének körvonala a rét virágai között, a pázsit gyütremlésein...”²⁵

Igen gyakori jelenség a hasonló és a hasonlított körének meghökkentő, újszerű tár-sítás, az új kapcsolatok felfedezése, az adott nyelvi anyag képein belül új területeket felkutatni vágyó ösztönös, nyugtalan keresés, amely szintén jellemző az impresz-szionizmus stílustörekvéseire:

„A sovány szekrény ajtaja úgy sirt, mint egy elkergetett macska a háztetőn...”²⁶

„Cézárina ködmönben és istállólampással lépett ki a házból, mint valami átkozott káromkodás...”²⁷

Olyan kemény és sovány volt, mint a nagybetű...”

„... emlékei... olyan nyomokat hagytak lelkében, mint a vércsék körmei szaktak a kazlak tetjén...”²⁸

Ejtsünk még befejezésül néhány szót a Szindbád-novellák dialógusairól és tulajdonnevek hangulatteremtő erejéről. Krúdy párbeszédei legtöbbször a lelki történések finoman árnyalt színterei (A szentimentális férfiak), a szavak mindig a belső akciók jelképes megjelenítői. Az asszociációs hullámok folytatódnak a dallamos, zenei hatásra épülő párbeszédekben is: a beszélők hangja úgy hat, mint két hol egymással párhuzamosan futó, hol pedig egymásba folyó zenei szólam (pl. Szindbád és Valentin dialógusa *Az életmentő képfestő* című novellában.)

Krúdy bámulatosan finom érzékkel sejtí meg a nevek hangulatát, illatát, árnyalatnyi finomságait: a ciklus novelláiban női nevek kavalkádja kavarog: Irma, Fanni, Fanny, Mini, Majmunka, Málcsi, Paula, Fruzsina, Artémiza, Valéria, Eugénia, Mici, Móra, Rea stb.

Az író a névhangulatban rejlő lehetőségek kihasználásával fokozza az impresszionista próza hangulatteremtő erejét, az egyes nevekhez különféle asszociációk fűződnek: impressziók, élmények, hangulatok. A nevekkel való korjellemezés nagyszerű példáját adják a vendégfogadók nevei is (Fehér Sas, Régi Fejedelelem, Vörös Ökör, Arany Láb, Arany Kakas stb.), amelyekhez különös, sokszor bizarr módon egyéni asszociációkat kapcsol az író — fokozva a szavak hangulatteremtő erejét.

Befejezésül álljon itt pár sor a Szindbád-történet sajátos álom- és hangulatvilágát tükröző nosztalgikus prózájából. Az idézetben föllelhetjük az impresszionista stílus minden ismervét: az áradó zeneiségű, többszörösen összetett (főként mellérendelő) mondatokat, a lüktető mondatdallamokat, a képgazdagságot, az impresszionista jelzőket, a színeffektusokat és a nominális stílus tablóalkotó jellegét, állóképszerűségét, melyek egy álomvilág elmosódó kontúrjait körvonalazzák, a valóság és a képzelet partjai között lebegő gondolatot. Az édes-bús idill tovatűnik, semmivé foszlik, de a hangulat varázsa örökre lelkünkbe ivódik...

„Málcsi — aki miatt Szindbád ide utazott — fekete ruhájában, leeresztett kézzel, kissé lehajtott fejjel, mozdulatlanul állott az ajtóban, és Szindbád most csaknem olyannak látta, mint álmaiban szokta volt látni, amidőn az elmúlt dolgokon, nőkön, férfiakon magában elgondolkozik. Hervatag, búskomoly, csöndes és halk teremtsenek szokta elképzelni Málcsit, mint a hosszú őszi délutánokat... Olyannak képzelte, mint a magányos házat, messze künn, a városon kívül, ahol a bokrok közt csörög a szél, de benn a szobában rozsmaringillat van, és délután csendesen szól egy mélyhangú hegedű. Az álmaiban ott élt Málcsi együtt azokkal a vágyódásokkal, amelyek a nagyvárosból néha-néha csendes kisvárosi cukrászboltokba, a sötétes sikátorokban varrogató leányokhoz és régi, bolthajtásos kőhidakhoz vezették Szindbádot, hol a folyó álmodozva siklik tova a híd alatt, míg a távolban a tisztára mosott torony körül galambok repkednek. Az ingaóra, amely a sarokban zengő, muzsikás hangon üti az időt, az időjelző házikó a baráttal, az elhagyott kert, pirosló sövényeivel: mindez Málcsi volt Szindbád részére...”²⁹

FÜGGELEK

**Az idézett novellarészletek forrásműve: Krúdy Gyula: SZINDBÁD
Magyar Helikon, 1973. Bp.**

1. Szindbád őszi útja, i. m. 144. oldal.
2. Bánatiné, a tévedt nő, i. m. 195. o.
3. Sírontúli boldogság, i. m. 271. o.
4. A gyermek szeme, i. m. 239. o.
5. Legjobb olyan asszonyt elvenni, akinek első urát felakasztották, i. m. 364. o.
6. Addig ér az ember valamit, amíg a szüleje él, i. m. 323. o.
7. A tetszhalott, i. m., 340. o.
8. Legjobb olyan asszonyt elvenni, akinek első urát felakasztották, i. m. 370. o.
9. A ködmönös nő, i. m. 306. o.
10. Hófúvásban, i. m. 163. o.
11. A vendéglátás, i. m. 320. o.
12. Éjjeli vendégség, i. m. 210. o.
13. Utazás éjjel, i. m. 122. o.
14. Ifjú évek, i. m. 15. o.
15. A ködmönös nő, i. m. 308. o.
16. Az enyém, i. m. 244. o.
17. Szindbád és a színésznő, i. m. 155—156. o.
18. A szentimentális férfiak, i. m. 288. o.
19. Marabu, i. m. 254. o.
20. Pénzzel járják a búcsút, i. m. 411. o.
21. Sok baba között elvész a gyerek, i. m. 391. o.
22. Az ecetfák pirulása, i. m. 208. o.
23. Sírontúli boldogság, i. m. 271. o.
24. Valamely szívhez szóló történet, i. m. 346. o.
25. Téji út, i. m. 172—173. o.
26. Sok baba között elvész a gyerek, i. m. 393. o.
27. A tetszhalott, i. m. 340. o.
28. Vadkörtefa, i. m. 295. o.
29. Szindbád őszi útja, i. m. 148—149. o.